

Türkçe'nin 'Banyo' Karşılığında Bilinen İlk Sözcüğü: Sukıngu

Arş. Gör. Serkan ŞEN*

Özet: Bu çalışmada, Juten Oda tarafından yayımlanan "New Fragments of the Budhist Uighur Text *Säkiz yükmäk yaruq*" adlı makalede görülen *sukıngu* sözcüğü üzerinde durulacaktır. Oda'ya göre *sukıngu*, *suk-* veya *sok-* "sokmak" köküne dayanmakta, "kışlık konut" anlamına gelmektedir. Bu görüşe Marcel Erdal katılmamaktadır. Erdal, *sogın-* "soğumak"tan türediğini öne sürdüğü sözcüğü *sogıngu* biçiminde okuyarak "yazları dinlenilecek oda" anlamını vermiştir. Ben, sözcüğün Eski Türkçede "yikanmak" anlamında bulunan *sukın-* fiilinden geldiğini düşünmekteyim. Bu tabandan türeyen *sukıngu*'yu "banyo" olarak anlamlandırmanın hem biçim bilim hem anlam bilim hem de Türk ev kültürü açısından daha isabetli olacağı görüşündeyim.

Anahtar sözcükler: Eski Türkçe, Eski Uygurca, Türk ev kültürü, banyo, yikanma

Giriş

Eski Uygur Türkçesinin Türk dili tarihinde önemli bir yeri vardır. Pek çoğu dinî nitelikli olup Sanskritçe, Çince, Toharca gibi dillerden çevrilmiş bulunan bu döneme ait metinler, Eski Türkçenin sözcük dağarcığı hakkında önemli sonuçlara ulaşmamızı sağlamıştır. Başta Almanya ve Çin olmak üzere değişik ülkelerin kütüphanelerinde yer alan Uygur metinleri yayımlandıkça şüphesiz elde edilen sonuçlar da artacaktır.

Eski Uygur Türkçesi araştırmaları içinde *Sekiz Yükmek*: "Sekiz Yiğın" adıyla bilinen eserle ilgili çalışmaları T. Haneda başlatmıştır (Oda 1983: 125). *Sekiz Yükmek*'in kapsamlı bir biçimde neşri ise W. Bang'a aittir. Bang'ın neşrettiği bölümler, öğrencileri A.v. Gabain ve Reşit Rahmeti tarafından *Türkische Turfan-Texte* serisinin altıncı cildi olarak yayımlanmıştır (Bang 1934). Bu yayından yola çıkan Saadet Çağatay, *Türk Lehçeleri Örnekleri I*'de eserin bir kısmını, içerdiği sözcüklerin günümüz

* Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü / SAMSUN
serkansen@omu.edu.tr

Türkçesindeki karşılıklarını “söz dizimi” bölümünde vererek, okuyucularına sunmuştur (Çağatay 1963: 24 28). Son yıllarda *Sekiz Yükme* üzerinde duran başka bir araştırmacı da Juten Oda’dır. Tespit edebildiğim kadarıyla Oda’nın 1979-2000 yılları arasında eserle ilgili beş çalışması olmuştur (Adam vd. 2000: 96). Bu çalışmalardan biri de “New Fragments of the Budhist Uighur Text *Säkiz yükmäk yaruq*” (Budist Uygur Metni *Sekiz Yükme Yaruk*’un Yeni Parçaları) adlı makalesidir (Oda 1983). Makalede, ev inşa etmeye niyetli kimsenin kötü ruhlardan arınma amacıyla evin inşa edileceği arazide bu öğretiyi kitabını (*Sekiz Yükme*) üç kez okuyup yapması gerekenlerin sıralandığı bölüm, konumuz açısından önemlidir. Bu bölümde şunlar anlatılmaktadır:

“*anta kin toprak kaza tam tokıyu titig yoguru iş ködüg timin başlamış kergek siziksizin ev bark turgurmuş kergek küntin yingak yaylık tagtın singar sukıngu öngdün singar kidin singar ikidin bulang anta ulatı aşlık küdenlik ev bark ulug kiçig kapıg kudug otçuk taş sokgu tegirmen ağılık kömsölük ulatı yılkıka /// kişike batıgıkka tegi tüzü tüketi itmiş*” (Oda 1983:134). “*Ondan sonra toprak kazıp, duvar örüp, çamur yoğurup derhal işe girişmek gerek. Endişesiz bir biçimde ev inşa etmek gerek. Güney yönünde yazlık<hane>; kuzey yönünde sukıngu; doğu ve batı yönünde ikişer tarafta mutfak, misafir evi, büyük küçük kapı, kuyu, ocak taşı, öğütme değirmeni, hazine odası ayrıca hayvanlara ... insanlara tuvalete dek bütünüyle yapmak...*”**

Yukarıda verilen bağlamda geçen ve Bang’ın yayınının paralel kısımlarında yer almayan *sukıngu* sözcüğüyle ilgili Oda şunları ileri sürmektedir: “*Sözcükle şimdiye dek karşılaşılmamıştır. Bu, sahiden insanı zorlayan bir şey. Yazlık hane ile mukayese edildiğinde konut, özellikle kışlık konutu (??), ifade edebilir. suk- ya da sok- fiiliyle ilişkilendirilebilir.*” (Oda 1983:141).

Oda’nın *sukıngu* konusunda tereddütle öne sürdüğü görüşlerine ilk karşı çıkan Marcel Erdal’dır. Erdal, kuzey yönünde “kışlık konut” olamayacağını dile getirerek sözcüğün “yazları dinlenilecek oda” anlamında bulunabileceğini ifade etmiştir. *sok-* ya da *suk-* fiilinden sonraki hecede düz ünlü kullanılamayacağını belirterek sözcüğün, *sogın-* “soğumak” tabanından türediğini öne sürmüştür (Erdal 1999: 614-615).

Bence de Oda’nın *sukıngu* ile ilgili görüşleri gözden geçirilmeye muhtaçtır. Zaten kendisi de görüşlerinde ısrarcı değildir. *sukıngu*’yu “kışlık ko-

nut” olarak anlamlandırmak Erdal’ın da değindiği gibi öncelikle mimarî açıdan sakıncalıdır. Zira güneş alması için kışlık bölümün kuzeye değil güneye inşası gerekir. Sözcüğü Eski Türkçede *suk-* ya da *sok-* biçimlerinde görülebilen “sokmak” fiiline dayandırmanın biçim bilim yanında anlam bilim açısından da sakıncaları vardır. Çünkü, bu fiil Türkçede çoğunlukla nesnelere için kullanılır. İnsanlar için kullanıldığında ise genellikle bir zorlamayı ifade eder. İnsanın dinleneceği bir mekanın zorlama bildiren bir fiilden türetilmiş olması akla pek yatmamaktadır.

Marcel Erdal’ın eleştirilerine katılmakla birlikte sözcüğün kökeniyle ilgili tekliflerini paylaşmaktayım. Zira, Erdal da Oda’nın yaptığı gibi bir zıtlıktan yola çıkmıştır. Oda, güney yönündeki yazlık bölümün zıddı olarak kuzey yönünde kışlık bölümün bulunması gereği üzerinde durmuş idi. Erdal ise güneşi merkez alan bir kıyaslamaya gitmiştir. Güneşin az olduğu kış dönemi için *yaylık*; bol olduğu yaz dönemi için *sogingu?*’dan bahsederek, Oda gibi mimarî gerçeklerle çelişme hatasına düşmemiştir. Fakat her iki araştırmacının yola çıktığı bu zıtlık neden dilde kendini göstermemiştir? Yani, *yaylık*’ın zıddı olarak *kışlık*’ı kullanma imkânı varken ya da *sogingu?*’nin zıddı olarak *isingü?*’ye başvurmak dururken üstelik *kışlık*, *sogingu?*’ya göre daha ekonomik, daha yerleşik ve ses uyumuna daha yatkınken “yazlık mekân”ı adlandırmak için neden *kışlık* değil de *sogingu* yeğlenmiştir? Ayrıca, *sok-* ya da *suk-* fiilinden sonraki hecede düz ünlü kullanılamayacağı iddiası düzlük yuvarlaklık uyumunun yeni yeni belirginleşmeye başladığı bir dönem için oldukça keskindir.

Bence *sukungu* sözcüğünü *sok-*, *suk-*, veya *sogin-*’in dışında başka bir fiile bağlamak mümkündür. Uygur ve Karahanlı metinlerinde “yıkanmak” karşılığında rastlanan bu fiil *sukın-*’dır. Kögi Kudara ve Peter Zieme tarafından yayımlanan “Uigurische Agama-Fragmente” adlı Uygurca metinde *sukun-* “yıkanmak” anlamıyla karşımıza çıkar (Kudara vd. 1990: 135). Fiil, adı geçen metinde, “*sukunup*” biçiminde zarf göreviyle tek başına (Kudara/Zieme 1990: 132); “*sukunup yunup arıtınıp*” yapısında, üçlemenin parçası olarak geçer (Kudara/Zieme 1990: 132). Yayımcılar *sukun-*’ı açıklarken onu DLT’deki *sukın-* ile birleştirmiştir (Kudara vd. 1990: 135). DLT’nin Besim Atalay tarafından yapılan yayımında “*uragut başın sukındı*: kadın başını yıkadı” örneğinde görülen sözcükle ilgili Kaşgarlı Mahmut, “Uç dilince” olduğu açıklamasını yapmıştır (DLT II: 153). Eserin Robert Dankoff ve James Kelly’in yapılan yayımında ise fiil, “yıkanmak” anlamını korumakla birlikte *sukun-* biçiminde okunmuştur (Dankoff/Kelly 1984: 40). Araştırmacılar, bu okuyuş tercihinin altında

yatan nedenleri soru işaretiyle geçiştirmişlerdir. Onların bu tercihinin DLT’de “sokmak” anlamında geçen *suk-* fiilinden sonra gelen yardımcı ünlülerin yuvarlak oluşunu örneksemelerinden kaynaklandığını düşünmekteyim. Besim Atalay’ın sözcüğün Arap harfli imlâsında *ı*’yı harekelemiş olması, elimizde *sukıngu* gibi bir verinin bulunması ve yayımcıların tatmin edici açıklama getirememeleri Atalay’ın *sukın-* okuyuşuna ağırlık kazandırmaktadır. Yukarıda da değinildiği gibi o dönemde düzlük yuvarlaklık uyumunun henüz gelişmeye başladığı göz önünde tutulduğunda fiilin ikinci hecesindeki *u ~ ı* nöbetleşmesini normal karşılamak gerekir. Nitekim bu nöbetleşmenin başka örnekleri de mevcuttur. “üstün olmak” karşılığındaki fiil, Uygur döneminde *aşın-* biçiminde yazılmaktayken Karahanlı döneminde *aşun-* biçiminde yazılmıştır (Erdal 1991: 590). “Kurumak, tahrip olmak” karşılığındaki fiil, Uygur metinlerinde hem *kunıl-* hem de *kurul-* biçiminde yazılmıştır (Erdal 1991: 666). Yine, bu dönemde “korkmak” anlamında olan fiil hem *korkun-* hem de *korkın-* biçiminde geçmektedir (Erdal 1991: 606). Örnekleri çoğaltmak mümkündür.

Marcel Erdal, bizim *sukın-* biçiminde okunabileceğini iddia ettiğimiz fiili *sugun-* başlığı altında incelemiştir. Dankoff ve Kelly’nin sözcüğü “yıkanmak” anlamında çevirmesini doğru bulan Erdal, Clauson’un sözcüğü *sokun-* biçiminde okuyup, “yıkanma” karşılığını doyurucu bulmayarak, “çeki düzen verme” anlamını yüklemesini (EDPTC: 814) eleştirmiştir (Erdal 1991: 615). *sukun-* okuyuşunun Kaşgarlı’nın belirttiği üzere Uygurlardan ayrı değerlendirilmesi gereken Uç diyaleğinin bir özelliği olduğunu vurgulayarak sözcüğün *sug-ul-*, *sug-ur-*, *sugun-dur-* örneklerinden hareketle *sugun-* biçiminde okunması gerektiğini dile getirmiştir (Erdal 1991: 615). Fakat burada dikkat edilmesi gereken bir nokta vardır. Uygur imlasında kalın *g* ile kalın *k* aynı harfle yazılabilmektedir. Ayrıca, DLT’de aynı sözcüğün hem kalın *k* ile hem de kalın *g* ile yazıldığı pek çok örnek mevcuttur (Dankoff/Kelly 1985:276). Bu durumda, Erdal’ın *sugun-* okuyuşuna dayanak teşkil eden, *k*’ lı biçimin Uç diyaleğine has olduğu yönündeki tespiti göreceli hale gelmektedir. Kaşgarlı’nın *sukın-* ile ilgili yaptığı “Uç dilince” açıklamasında sözcüğün kendisinin mi yoksa seslendirilişinin mi kastedildiği de belirgin değildir. Bunun yanında DLT’de vurgulanan ayırım, Hakanlı Türkleri ile Uç Türkleri arasındadır. Oysa üzerinde durduğumuz fiil Uygur dönemine aittir. Sıralanan gerekçeler bizim *sukıngu* okuyuşunu benimsememizi desteklese de Uygur imlasında kalın *g* ile kalın *k* nin aynı harfle temsil edilmesinin ortaya konan görüşlerin kesinlik kazanmasının önüne geçtiğini belirtmek gerekir.

Sonuç

Buraya kadar yaptığımız açıklamalar iki noktayı gün yüzüne çıkarmaktadır.

1. Elimizde ister *sugun-* biçiminde yazılsın, isterse bizim de öne sürdüğümüz gibi *sukın-* biçiminde yazılsın, Uygurca ve Karahanlıca dönemlerinde “yikanmak” anlamında görülen bir fiil vardır.

2. Eski Uygurca bir yazmada, evi oluşturan bölümlerin bütün ayrıntılarıyla anlatıldığı bir bağlamda, *sukingu* diye geçen bir sözcük mevcuttur.

Bu iki veriyi bir araya getirdiğimizde *sukingu* ya da *sugungu?* ya yıkanılan yer, yani “banyo, hamam” anlamını vermek gayet isabetli olacaktır. Dikkat edilirse sözcüğün yer aldığı bağlamda insanın temel ihtiyaçlarını gidereceği bütün mekânların sıralandığı bir ev tasvir edilmektedir. Yıkanma gibi son derece önemli bir ihtiyacın, -yerleşik Budist Uygurlar için dinî bir vecibenin- karşılandığı bölümün bu bağlamda yer alması gayet doğaldır. Üstelik “yikanmak” karşılığında yukarıda da geçtiği üzere *sukun-*, *yun-*, *artın-* gibi üç ayrı fiili barındıran ve bunları üçleme çatısı altında toplayabilen (Kudara /Ziene 1990: 132) bir dilin yıkanılacak yeri adlandırma imkânından mahrum olamayacağı da ortadadır. Öyleyse, *sukingu*'nun *sukın-* fiiline +*gu* fiilden isim yapım eki getirilerek türetilmiş “banyo” karşılığında bir sözcük olduğunu rahatlıkla kabul edebiliriz. Bunun için fiil tabanı kadar, tabana getirilen +*gu* eki de uygundur. Hem Oda hem de Erdal bu ekle kurulan sözcüğün mekân için kullanılmasına itiraz etmemekte, tersine, kendi anlayışları çerçevesinde bir mekânı adlandırdığını ifade etmektedirler. Sözcüğün geçtiği bağlamda da *sukingu*'nun mekân belirtme işlevi açık seçik ortadadır. Bunun yanında, Uygur ve Karahanlı döneminde +*gu* ekiyle türetilmiş mekân bildiren sözcükler mevcuttur. Uygur dönemi için *tanyan-gu* “oturulan yer” ve *tüş-gü* “düşülen yer” (Röhrborn 1971: 44) sözcüklerini; Karahanlı dönemi için *tüşür-gü* “çayın ırmağa döküldüğü yer” (DLT I: 490) sözcüğünü bu duruma örnek olarak gösterebiliriz.

sukingu'yu banyo anlamıyla kabul ettiğimizde *tagtın singar sukingu* ifadesini “kuzey yönünde banyo” olarak günümüz Türkçesine çevirebiliriz. Bu çeviri Türk ev kültürüyle uygunluk gösterir. Bugün dahi Türk konutlarında banyo, evin oturulan odasına en uzak mesafede inşa edilir. Bu tercihte mahremiyetin payı vardır. Oturulan odanın güneş alan kısma yani güneye inşa edildiğini düşünürsek banyonun bunun tam tersi istikamete, yani kuzeye inşası gerekir. Bu durum banyonun yer aldığı bölümün karanlıkta kalmasına yol açar. Belki de o sebeple *tüne-*'den “gece-

lemek” türetilen *tünek*, Uygur ve Karahanlı döneminde “karanlık yer, hapisane” (EDPTC: 519-520) anlamındayken Harezmi döneminde “banyo” anlamını (Ata 1998: 441) kazanmıştır.

** Makale boyunca geçen Eski Türkçe ifadelerin transkripsiyonlarındaki farklılığın önüne geçebilmek için sade bir transkripsiyon tercih ettim. Ayrıca Eski Türkçe ifadelerden sonra yapılan çevirilerde dipnot kullanılmaması, çevirinin şahsıma ait olduğunu gösterir.

Kaynak ve Kısaltmalar:

- ADAM, Volker, Jens Peter LAUT ve Andeas WEISS (2000), *Bibliographie alttürkischer Studien*, Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.
- BANG, Willi, A.V. Gabain ve G. R. Rachmati, (1934), *Türkische Turfan-Texte VI, Das Buddhistische Sūtra Säkiz Yükmäk*, Berlin: Verlag der Akademie der Wissenschaften.
- ÇAĞATAY, Ş. Saadet (1963), *Türk Lehçeleri Örnekleri I*, Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları.
- DANKOFF, Robert ve James KELLY (1982, 1984, 1985), *Mahmūd al -Kāşgarī: Compendium of the Turkic Dialects (Diwān Lugāt at-Türk) I- III*, Washington: Harvard University Printing Office.
- ERDAL, Marcel (1991), *Old Turkic Word Formation A Functional Approach to the Lexicon Vol. II*, Wiesbaden: Otto Harrassowitz.
- KUDARA, Kögi ve Peter ZIEME (1983), “Uigurische Âgama--Fragmente (1)”, *Altorientalische Forschungen*, 10: 269-318.
- ODA, Juten (1983), “New Fragments of the Buddhist Uighur Text *Säkiz yükmäk yaruq*” *Altorientalische Forschungen*, 10: 125-142.
- RÖHRBORN, Klaus (1971), *Berliner Turfantexte II, Ein uigurische Totenmese. Text, Übersetzung, Kommentar*, Berlin: Akademie-Verlag.
- DLT: ATALAY, Besim (1998) *Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi I- III, IV Dizin*, Ankara: TDK Yayınları.
- EDPCT: CLAUSON, Sir Gerard (1972), *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish*, Oxford: Clarendon Press.

“Sukingu” the First Word Known as Bathroom in Turkish

Res. Assist. Serkan ŞEN *

Abstract: In the introduction of this study, it will be dwelled on the word *sukingu* that takes place in the article “New Fragments of the Budist Uighur Text *Sekiz yükmek yaruk*” published by Juten Oda. According to Oda *sukingu* is derived from *suk-* or *sok-* “to thrust into” and it means “winter dwelling”. Marcel Erdal disagrees this opinion. Erdal claims that it is derived from *sogin-* “cool themselves” and he transcribes this word as *sogingu* means “refreshing room for the summer”. I think that it is derived from *sukin-* that means “to wash oneself” in Old Turkish. According to me it is more suitable to mean *sukingu* derived from this verbal stem as “bathroom” for morphology, semantics and also Turkish house culture.

Key words: Old Turkish, Old Uighurish, Turkish house culture, bathroom, have a bath

* Ondokuz Mayıs University, Faculty of Science and Letters/ SAMSUN
serkansen@omu.edu.tr

Первоначальное Слово, Употреблявшееся в Турецком в Смысле «Баня»- Слово Сукынгу

Серкан ШЕН, научный сотрудник *

Резюме: В этой работе будет рассмотрено слово *сукынгу*, которое встречается в статье «New Fragments of the Buddhist Uighur Text Säkiz yükmäk yağıq», опубликованном Жутэн Одам. По Оду слово *сукынгу* опирается на корень *сук-* или же *сок-* «сокмак» и означает «зимнее жилище». Марсел Эрдал не разделяет этого взгляда. По мнению Эрдала слово, которое он прочитал в виде *согынгу* происходит от слова *согын-* «согумак» и означает «летнюю комнату отдыха». Я же в свою очередь думаю, что это слово образовалось от глагола *сукын-*, означающее «купаться» в древнетюркском языке. И считаю, что толкование слова *сукынгу*, образовавшегося от этой основы как «баня» будет более правильным с точек зрения и морфологии, и семантики, и Турецкой домашней культуры.

Ключевые слова: древнетюркский язык, древний Уйгурский язык, Турецкая домашняя культура, баня, купание

* Университет Ондокуз Майыс, Факультет естественных и гуманитарных наук, кафедра Турецкого языка и литературы- САМСУН
serkansen@omu.edu.tr